

Elçinin nağılları və yaxud nağılın gerçəyə dedikləri

“İki könül bir-birini tutmasa, Alan da yazıqdı, gələn də yazıq” Aşıq Ələsgər Bu yaxınlarda xalq yazıçısı Elçinin “Ədəbi düşüncələr” kitabı haqqında düşüncələrini qəzet vasitəsilə bildirmişdim. Həmin kitab Elçin dünyasının dərkə üçün, başqa əsərləri oxunmasa, belə, münbit şərait yaradır. Mən də bir yazıçı-oxucu olaraq, gec də olsa, yaranmış şəraitdən istifadə edib təəssüratlarımı bildirdim. Və zənn edirdim ki, bu, bəs olacaq. Özümü təkrar etməkdən ehtiya tlanırdım. Bilirdim ki, təkrarçılıq elmdə fayda versə də (təkrar biliyin anasıdır), sənətdə uğursuzluq sayılır. Sevimli yazıçımızın “525-ci qəzet”də rast gəldiyim üç nağılını oxuyandan sonra isə gördüm ki, təlaşa ehtiyac yoxdur. Elçinin zəngin, çoxşaxəli, çoxformalı yaradıcılığı onun haqqında söz demək istəyəni təkrarçılıqdan kənarda saxlayır.

Yəqin ki, “Nağıllar silsiləsi” davam edəcək və bu silsilə haqqında fikir söyləyən, münasibət bildirən, həqiqəti nağılın “köynəyindən çıxarmağa çalışanlar” olacaq. Mən də özümü o sırada sanıb Elçin müəllimin oxuduğum üç nağılından biri – “Məhkum Qaysı Ağacının nağılı” (“525-ci qəzet”, 12 mart 2011) haqqında söz demək qərarına gəldim. Şifahi ədəbiyyat istifadə edənlər üçün yaradıcılıq mənbəyidir. Söz adamlarının əksəriyyəti folklorun – nağılın, əfsanənin, dastanın “əlindən tutub ədəbiyyata gəlir”. Kifayətlənənlər bu mənbəni unudur. Kifayətlənməyənlər, daha böyük uğurlar amacıyla olanlar dənizləşdikcə yenidən şifahi ədəbiyyatın imkanlarına müraciət edirlər. Bu uğurlu qayıdış H.X.Andersenun, M.F.Axundzadəni, Nazim Hikmətin, Süleyman Rəhimovun, İlyas Əfəndiyevin və b. yaradıcılığında baş verib.

Çağdaşımız Elçin də “Nağıllar silsiləsi” bu sınaqlardan çıxmış uğurlu yolu davam etdirir. Onu da nəzərə çatdırmaq lazımdır Ki, hər nağıl danışana qulaq asmır, hər nağıl yazanı oxumurlar. Nağıl gerçəyə gərəkli söz deməlidir. Belə sözlü söyləmələrdən biri də Elçinin “Məhkum Qaysı Ağacının” nağılıdır. Nağıl janrı bu günə özünün ilkinlikdən mühafizə etdiyi bütün atributlarını gətirməməlidir. Daha doğrusu, o, mühafizəkar bir janr kimi atributlarını bütövlükdə qorumaq iddiasında olsa da, müraciətçi onun tələblərinə boyun əyməməli, günün gözündən baxıb özünə lazım olanları o mədəndən götürməlidir. Necə ki, Elçin nağılın uvertürası olan “biri vardı, biri yoxdu bərabərliyindən” yan keçib, o, “itkini hekayə janrının əlamətlərilə “kompensasiya” edir. Fikrimi bir az da aydın desəm, vaxtilə ədəbi janrlar bolluğundan lazımınca yararlanan, təcrübə toplayan yazıçı bu dəfə də ağız ədəbiyyatının vizası ilə kağız ədəbiyyatının mənzilinə ustalıqla daxil olur. Elçinin nağıl-hekayəsinin təqdim tərzini iki qaynaqdan qidalandığı üçün ortaqlıq dil təsiri bağışlayır. Oyunbazlığa uymayan bu dil sadə, aydın və təsirlidir.

O, fikir yükünü axıracan beləcə daşıyır. Obrazlılıq nə qədər gözəl görünsə də, ona aludəçilik, səyyahı mənzil başına – məqsədə ləngidən cəlvəli gözəlin yayındırıcı ovqatını yaradır. Elçin təhkiyəsində həmişə bunları nəzərə alır. Dediklərimiz “Məhkum Qaysı Ağacı”nın nağılında da təsdiqini tapır. Hələ özünü xoşbəxt sanan Qaysı Ağacı qayğısını çəkməli olan bağ sahibi İnsandan – Həvəskar Bioloqdan ilk dəfə zərbə alır. Başlanğıc olan bu zərbəyə etiraz etmək imkanına malik olmadığını və bununla da qismətinə məhkumluq taleyi düşdüyünü anlayır, canında iki qatdan ibarət ağrı yaşayır: “İnsan o iti bağban bıçağının iti ucu ilə Qaysı Ağacının kəsilmiş yerində budağın qabığını araladı və hansı ağacdansa kəsib gətirdiyi kiçik budaq qırığını ora pərçim eti, o yeri parça ilə bərk-bərk bağladı, parçanın da üstündən məftil sıxıb sarıdı.

Qaysı Ağacının bütün gövdəsi, budaqları o kəsik yarasına görə sızıldayıb ağrıyırdı, ancaq o yara yerinə pərçim edilmiş o qırıq o qədər yad, özgə idi, o qədər naqolay, rahatsız idi ki, bu yadlıq, özgəlik, bu naqolaylıq, rahatsızlıq hissi o ağrını üstələmişdi”. Bu sətirləri oxuyan, təsvir olunan vəziyyətlə yaşayan oxucuya elə gəlir ki, insafsızcasına kəsilən Qaysı Ağacının budağı deyil, onun əli qoludur. Belə olan halda məhkum Qaysı Ağacının taleyinə acımamaq mümkündürmü: Xeyr. İlk baxışda məsələ sadə görünür. Belə ki, Həvəskar Bioloq Qaysı Ağacının budağına başqa bir ağacın tumurcuğunu köçürüb yeni meyvə almaq istəyir. Daha doğrusu, elmi kəşf arzusunda olan bu alimi-biəməl içinin şöhrətə bağlı sifarişini yerinə yetirir. Bunun üçün təbiətin əzəli düzümünə təcavüz edilməlidir. Edilir də. Bəs bu arzuolunmaz ağırlı proses necə gedir? Mən onu mətndəki kimi deyə bilməyəcəyəm. Ona görə də mətnə müraciət edək: “Qaysı Ağacı əvvəlcə o yad Budaq Qırığına su, şirə vermək istəmirdi, torpaqdan çəkib topladığı şirəni öz budaqlarına ötürürdü. Amma yavaş-yavaş hiss etdi ki, o Budaq Qırığı susuzluqdan, istidən bürüşüb quruyur və Qaysı Ağacının ona yazığı gəldi. İnsanın nə üçün qırığı gətirib kəsilmiş budağına pərçim etdiyini heç cürə anlamasa da, fikirləşdi ki, bu yad Budaq Qırığının nə təqsiri var? – ona su verdi, şirə buraxdı, və o Budaq Qırığı yavaş-yavaş canlanıb, pərçim olunduğu budağa yapışdı, yavaş-yavaş böyüdü, cücərməyə başladı”. Yazıq Təbiət!.. İndi Ana Təbiət bu cür “övladlarını doğulanda hansı adla seveləsin, öləndə hansı adla çağırıb ağlasın?! Yadıma uşaqkən kənddə gördüyüm son dərəcə kədərli, ürəkdağlayan bir hadisə düşdü. Camışımızın balasını sel aparmışdı. Bala həsrətilə dəli-divanə olmuş, camış sağına heç kimi yaxın buraxmırdı. Südlə dolu döşün, məmələrin çatlamağı gəlirdi. Əlac tapmaq lazım idi. Tapıldı. Başqa bir camışın ölü balasının dərisini soyub saman təpdilər. Valideynlərim onu – müqəvvanı camışın qabağına qoydular. Dərini iyləyən camış yenə sakitləşmədi. Onun yanıqlı böyürtüsü, tövləni başına götürmüşdü. Axırda süni məhəbbət aşılınması üsuluna keçdilər. Müqəvvanı camışın dərisinə sürtməyə başladılar ki, camış balaəvəzi müqəvvanı qoxulayanda öz doğma iyisini ondan alsın. Xeyli zəhmətdən sonra buna müəyyən qədər nail oldular. Ancaq nə o balaydı, nə də camış özünü o “balanın anası” hesab edə bilirdi. İnsan –Həvəskar Bioloq Qaysı Ağacının əzəlliyini və özəlliyini nəzərə almadan həvəslə çalaqqoyma fəaliyyətini davam etdirirdi, hər dəfə də qaysı ağacının bir yaşı, gələcəyi olan budağını bada verirdi: “İnsan kəsilən budaqların qışqırtısına, fəryadını eşitmirdi. Amma ağrı içində, işgəncə içində olan qaysı ağacı öz budaqlarının naləsini, əlbəttə, eşidirdi. Ancaq o, tamam ələcsiz idi – insanın əlindən tutub saxlaya bilməzdi ki və bu ələcsiz ağrı işgəncə içində olan qaysı ağacı kəsilib yerə atılan budaqlarına baxırdı”. Bu əməliyyatlardan sonra calaqlardan qarışıq qaysı, qarışıq şaftalı və qarışıq qeyri – meyvələr əmələ gəlirdi. Bu “metis” və “mulat” meyvələrin nə tamı, nə də ətri qaysı ağacına doğma idi. Və nəhayət, “o qaysı ağacının özünün yalnız bir budağı qaldı. O birilərinin hamısı calaq idi və insan bu calaqlı ağacla fəxr edirdi, onu qonaqlarına göstərirdi. Hər bir budağın da bir növ meyvə yetişdirən bu möcüzə ağac haqqında qəzetlərdə yazdılar, onu televiziya göstərdilər. Ancaq qaysı ağacının, aydın məsələdir, bütün bunlardan xəbəri yox idi, çünki qəzet oxumurdu, televizora baxmırdı və o, daimi bir iztirab içində yaşayırdı”. Bu nağılda yazıçı mövqeyi də maraq doğurur. Elçinin ədalətə söykənən ədəbi qınağı təəssübkeşlikdən uzaqdır. O, Qaysı Ağacını sevdiyi kimi, öz yurdundan, yuvasından edilən calaqların da halına, taleyinə acıyır.

Necə deyərlər, törədilən müharibələr, axıdılan qanlar, söndürülən ocaqlar üçün xalqlar yox, cahil diktatorlar günahkardır.

Məncə, nağılın siyasi çalarında, gerçəyə dediklərində bu hədəf dayanır. Elə günümüzə dönsək, hamıya qucaq açan millətimiz nankor calaqlı məhsulların ucbatından azmı əzab-əziyyət çəkib? Nağılda iki qütbə üz-üzə dayanan iki yaradan var – biri göydə “Ol!” sözü ilə külli – kainatı yaradan Tanrı, o birisi yerdə “metis” və “mulat” məhsulların şəbəkəsini genişləndirməyə can atan Həvəskar Bioloq. (Nə yaxşı ki, əsatirdən doğan calaqlı amfibiya – balıq adam, Kentavr – at adam yada salmaları fantaziya olaraq qalır). Biri Böyük Yaradandır, o birisi kiçik, cılız yaradan. Böyük Yaradanın kamil əsəri düzəlişə ehtiyac duymur. Cılız yaradan isə Böyük Yaradanın əsərini təftiş etmək mərzinə tutulub. Yazının janrı mənə nağıl çalarından istifadə etməyə icazə verir. Pozuntudan ehtiyatlanan, haqq aşığı Dədə Ələsgər Böyük Yaradandan iltimas edir: Xudam, mərdin işin salma müşkülə, Əhli-dili yetir, sən əhli-dilə. Güllü-bülbülə yaz, bülbül-gülə, Qönçənin üstündə xar oynamasın. Haqq aşığına cənab Haqq yəqin ki, kosmik cavabında deyib. “İstəkli Bəndəm, mən yaranışı səni istədiyim kimi, uyarlı yaratmışam. Mərdin işi müşkülə düşməsin deyə əhli-dili əhli-dilə, güllü-bülbülə yazmışam. Bu işi əyən aşağıda şeytani əməldən əl çəkməyənlərdir. Bəşərə işgəncə vermək istəyənləri mənim nəzəri üstlərində olan xalq yolçuları daim damğalayırlar...

Aşağıdakı sətirləri oxuyanda inanırsan ki, o, haqqsevər böyük qələm sahiblərindən biri də Elçindir. Belə olmasaydı, Qaysı Ağacının halına bunca yanzmazdı:

“Artıq yaşlaşmış Qaysı Ağacı o bağda ən ağıllı ağaclardan biri idi, bütün içini sarsıdan daimi bir kədərlə düşünür və öz taleyinə etiraz edirdi: “Nə üçün belədir? Nə üçün yaradan məni insanın başqa budaqlarına qırıqlarına məhəbbəti ilə mükafatlandırıb? Mən nə günah işlətməmişəm ki, belə bir mükafata layiq görülmüşəm? Nə üçün mən qaçıb o bığaqlardan qurtula bilmirəm. Ona görə ki, Yaradan məni belə yaradıb? Axı mən daha onun yaratdığı deyiləm! Mən indi adsız, eybəcər Yaradanın yox, insanın yaratdığı əcaib bir varlıq olmuşam. Onda nə üçün mən də ağacların taleyini yaşamalıyam?

Yanıma Qaysı Ağacı. Aşıq Ələsgərə agah olanların sənə də dəxli var. Yuxarıdakı Böyük Yaradan səni qaydasınca, əzəli qanunları ilə dünyaya gətirib. Sənin taleyini qarışdıran, yersiz calaqlı əməliyyatı aparan, bunun nəticəsində səni səndən alan aşağıdakı cılız insan – Həvəskar Bioloqdur. Ona görə də bu halına yanan, onu xəbərdarlıq kimi qələmə alan, təbii yaşamaq haqqının müdafiəsinə qalxan yazıçı Elçinin qınaqlı hədəfi əzəli nizamı pozan həvəskar bioloqlardır. O, bu mövqeyində qədərincə haqlıdır.

Elçinin açıq dediyindən, işarət etdiyi daha çox düşündürücüdür. Onun nağılında ayrı-ayrı yaşamaq haqqı olanların özünü itirməyə gətirib çıxardan calaqlanmadan söhbət gedir. Qəzəblənmiş təbiət onun nizamını pozanlara vulkanları, zəlzələləri, sunamiləri ilə cavab verir.

Axı həmin proses daha qorxulu, daha fəlakətli şəkildə cəmiyyətdə – insan mənəviyyatında baş verir. Burada yaşamaq haqqı olanlarla olmayanları: doğru ilə yalanı, həqiqətlə rəzaləti, işıqla zülməti, calaqlı sazişinə məcbur edib əxlaqi şikəstliyin, eybəcərliyin “metisliyinə”, “mulatlığına” rəvac verirlər. Bu atributların da öz vulkanları, zəlzələləri sunamiləri var.

Müəllif məhkum Qaysı Ağacının timsalında nağılın gerçək dili ilə bəlalar, fəlakətlər içində çabalayan dünyamızı özünə gəlməyi səsləyir. Vaxtında özümüdə gəlməsək, hər iki sahədə baş verənlərdən dərş almasaq, meydanı bütövlükdə təbiəti və cəmiyyəti hədələyən, cəzalandıran vulkanlara, zəlzələlərə, sunamilərə verəcəyik.

Elə uzaqgörən yazıçı Elçin də nağılın gerçək dililə bunları bizə anladır. Əgər anlaya bilsək... Gəncə

Qərib MEHDİ

525-ci qəzet.- 2011.- 16 aprel.- S.20.